

“BETER” SÖZCÜ ÜNÜN FARKLI BİR KULLANIMI

Gülsel SEV*

ÖZET

Zarfların çeşitlerinden biri olan azlık çokluk zarfları, bir sıfatta, bir zarfta, bir olu veya kılı ta azlık çokluk gösteren, bunları azlık çokluk bakımından peki tiren ve ne kadar? ne derece? sorularını karıştıran miktar ve derece bildiren zarflardır. Bu yazıda *beter* sözcüünün farklı bir kullanımını inceleyeceğiz. Çalışmada *'beter'* sözcüünün, tıpkı *'çok, pek, fazla'* gibi, azlık çokluk zarfı olarak kullanımına değinilecektir. *Beter*'in bu özelliğide Afyonkarahisar, ilçeleri ve civar illerdeki örneklerle ortaya konulacaktır. Böylece Afyonkarahisar ve civarında *'çok, pek, fazla'* manalarında kullanılan *'beter'* sözcüüne gerek TDK Türkçe Sözlük madde başlıklarında anlamlandırma çalışmaları gerekse Türk Gramerinde önem arz eden Zarflar konusu incelenirken azlık çokluk zarfları türünde yer verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beter, azlık çokluk zarfı, Afyonkarahisar.

A DIFFERENT USAGE OF “BETER”

ABSTRACT

Adverbs of quantity being a kind of adverbs display quantity of an adjective, an adverb or of an action/occurrence. They reinforce these words in terms of quantity. They provide responses for questions such as how much/many or to what extent. A different usage of *beter* is the focus of the present article. *Beter* means *'worse'* or *'very bad'* in Turkish. Such kind of usage of the word will be put forward with examples from Afyonkarahisar and surrounding provinces. Accordingly, the usage of *beter* as an adverb of quantity must be included in the Turkish Dictionary of TDK as a main entry. It must also be included in adverbs of quantity sections of Turkish grammars.

Keywords: Beter, adverbs of quantity, Afyonkarahisar

Zarfların çeşitlerinden biri olan azlık çokluk zarfları (Alm. Quantitätsadverb, Fr. Adverbe de quantite, ng. Adverb of quantity, Osm. Miktar zarfı) bir sıfatta, bir zarfta, bir olu veya kılı ta azlık çokluk gösteren, bunları azlık çokluk bakımından peki tiren ve ne kadar? ne derece? sorularını karıştıran miktar ve derece bildiren zarflardır. en, daha, pek, çok, az, eksik, fazla, biraz, seyrek vb. çok güzel (yer), en derin (göl), pek erken kalktı, fazla konu mak, biraz dinlenmek, seyrek u ramak. Kona nın bütün çocukları gibi Gülsüm de polisten ve karakoldan çok korkardı¹.

Örneklerde de görüldüğü üzere azlık çokluk zarfı olarak kullanılan kelimeler sıfatları, zarfları ve fiilleri derecelendirmektedir.

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: sev_g@ibu.edu.tr.

¹ Zeynep Korkmaz, **Grammer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 29.

Bu çalı mada ‘beter’ sözcü ünün, aynı ‘*çok, pek, fazla*’ gibi, azlık çokluk zarfı olarak kullanımına i aret edilecektir. Sözcü ün edebî dilde kullanımı öyledir:

beter (bed-ter) Farsça kökenli bir sözcüktür. TDK Türkçe Sözlük’te sıfat olarak ‘daha kötü, çok kötü’ manası verilmi ve öyle örneklendirilmi tir².

“Çöllere, Yemen ellerinden **beter** imi .” -A. Gündüz.

Kelime, yukarıda da görüldü ü üzere, kaynak dilde iki morfemden olu mu tur. ‘kötü’ anlamındaki ‘bed’ sözüne –ter derecelendirme eki getirilmi tir. Ancak sözcük Türkçede tek morfem olarak algılanır.

L. Campbell, ödünclemelerin yapısını incelerken, kaynak dilde birden çok morfemden olu an, ba ka bir ifadeyle karma ık olan kelimelerin, alıcı dilde tek morfemden olu mu gibi kullanıldı mı ve bu sebeple de ödünclemelerde yapısal bir basitlemenin görüldü ünü belirtir. Örne in, spanyolcadan ngilizceye geçen *alligator* (timsah) kelimesi *al* (the) ve *lagarto* (timsah) morfemlerinden olu mu tur. Ancak bu kelime ngilizcede tek morfemlidir. Benzer ekilde Fransızcadan ngilizceye geçmi olan ve yapı bakımından basit sayılan *vinegar* kelimesi de Fransızcada *vin* (üzüm) ve *aigre* (ek i, mayho) morfemlerinin birle iminden elde edilmi tir³.

Yine dilimizde, TDK Türkçe Sözlük’te de görüldü ü gibi, *beter*’in peki tirilmi sıfat olan *besbeter* (*be beter*) kullanımı da vardır⁴.

“*Karde i Vasfi kocasından be beterd i. Babasından kalan servetin altından girip üstünden çıkmı tı.*” -H. R. Gürpınar.

Türkçemizde *beter*’in *beter et*, *be beter et*- biçiminde birle ik fiilli biçimleri de bulunmaktadır⁵.

beter et-: Daha kötü duruma getirmek.

“*Biraz önce genç bir arkada ı sordu una soraca ma pi man ettiniz, hakaret etmekten beter ettiniz.*” -Ahmet B. Ercilasun, *Dilde Birlik*, 151.

be beter et-: Daha kötü hâle dü ürmek, daha çok ıstırap vermek.

Eski derdimden de be beter etti.” -Örneklerle Türkçe Sözlük, 310.

TDK Türkçe Sözlük’te *beterin beteri var* atasözüne “çok kötü bir duruma dü en kimse, bundan daha kötü durumların da bulundu unu dü ünerek avunmalıdır” açıklamasıyla de inilmi tir.

TDK’nın Atasözleri ve Deyimler Sözlü ü’nde *beter* ile ilgili u atasözleri bulunmaktadır⁶.

acık mı kudurmu tan beterd i: Uzun süre bir nesnenin yoklu unu çeken kimse, onu gördü ünde büyük bir istekle ona saldırır.

alı mı kudurmu tan beterd i: Alı ılan bir eyden kolayca vazgeçilmez.

az mı kudurmu tan beterd i: Co kun ve heyecana kapılmı kimseyi zapt etmek zordur.

² <http://tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul>.

³ Lyle Campbell, *Historical Linguistics*, Edinburg University Press, 1998, s. 65. (Naklen: Mustafa Sarı, *Türkçenin Batı Dilleriyle li kisi*, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 207.

⁴ <http://tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul>.

⁵ Açıklamalar ve Örnekler Etmek Fiiliyle Yapılan Birle ik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılı ı isimli kitaptan alınmı tir. bk. Gülsel Sev, *age*, s. 38.

⁶ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/>

üyu vukuundan beter: Bir eyin dedikodusunun yapılması, onun gerçeikle mesinden daha kötüdür.

beter’in dilimizdeki bütün kullanımlarında anlamı, örneklerden de anlaşıldığı gibi, ‘**daha kötü, çok kötü**’ eklindedir.

* * *

Afyonkarahisar’ın Çay ilçesinde beter ‘**çok, pek**’ anlamlarında, azlık çokluk zarfı olarak kullanılmaktadır.

beter eyi, beter güzel, beter ıscak, beter kötü, beter a ladı, beter gızdı vb.

Örneklere ‘beter’ sözcüğüün özellikle de ‘**beter kötü**’ örneğinde, Türkiye Türkçesindeki ‘daha kötü, çok kötü’ manası taımadığı çok açıktır. Böyle olsaydı manasının ‘daha kötü kötü’, ‘çok kötü kötü’ ekinde olması gerekirdi. Oysa burada **kötü** sıfatını **beter** zarfı derecelendirerek ‘çok kötü’ manası vermektedir.

Dilimizde, beter gibi, ‘çok, pek’ anlamlarına gelip Türkçe kökenli olmayan bazı azlık çokluk zarfları da vardır: **gayet, fazla, fevkalade, müthi** gibi. Bunlara pekâlâ ‘beter’ de ilave edilebilir.

M. Sarı’nın Türkçeye girdikten sonra tür de ikli ine u rayan batı kökenli kelimeleri inceleyen çalışmasında “Kaynak dilde sıfat ve isim gibi kullanılan bazı kelimelere, Türkçede kaynak dildeki görevlerine ek olarak bir de zarf görevi eklenmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Türkçede sıfatların zarf olarak da kullanılması yaygındır. Bu sebeple, batı dillerinde sıfat olan ancak zarf gibi kullanılmayan birçok kelime, Türkçede zarf özelliği de kazanmıştır.” ekindeki açıklamaları çalışmanın konusunu destekler niteliktedir.⁷ öyle ki; beterin geldiği dilde yani Farsçada sıfat olarak kullanıldığı TDK Türkçe Sözlük’te de ifade edilmiştir. Bu çalışmada ise kelimenin zarf özelliği de gösterilerek zarf olarak kullanılabilmesi ispatlanmaya çalışılacaktır.

TDK’nın Türkiye Türkçesi Aızları Sözlüğü’nde de beter’in azlık çokluk zarfı olarak daha çok Afyonkarahisar ve civarında ‘çok, pek’ manalarında kullanıldığı, örnekler ve açıklamalarla belirtilmiştir.⁸

beter (I) Çok, pek. -Derleme Sözlüğü c: 2.

*Bolvadin –**Afyon**

Hacıkebir, Çavdarhisar *Emet –**Kütahya**

-**Kars köyleri**

beter (I)

[-> bet (I) -1] -Derleme Sözlüğü c: 2.

bet (I)

1. Çok, pek: Bu daylar bet güzel olmuştur. -Derleme Sözlüğü c: 2.

Anbanaz –**Afyon**

⁷ Mustafa Sarı, “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişiklikleri”, **Türkoloji**, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yay., No:1, Ankara, 2000, s. 227-242.

⁸ <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=beter>

Garipköy *Tavas –**Denizli**

*Fethiye köyleri, *Milas –**Mu la**

[bed -1]

Çok, pek -Derleme Sözlü ü c: 2.

Kızılca *Tavas -**Denizli**

[bise (II) -2]

Çok, pek -Derleme Sözlü ü c: 2.

*Sarayköy -**Denizli**

beter

Çok, fazla: Ekin imdiden bek beter olmu , boya gakmı . -Derleme Sözlü ü c: 12

Dereçine *Sultanda ı **Afyon**

Kullanımlardan da anlaşılabileceği üzere *beter*'in yanında *bet (bed)*, *bise* biçimlerinde de 'çok, pek, fazla' manaları söz konusudur.

Bolvadin, Çay ve Çobanlar A zı isimli Yüksek Lisans tezinde de eldeki çalışmanın konusuyla paralel örnekler vardır:

“sindi gavga etdin mi *beter* gavga ederiS biz bunnan.”⁹

“-Düğünlerde ne gibi adetleriniz var?

“-*beter* yaparlar canım. her şeyi yaparlar.”¹⁰

* * *

Türkiye Türkçesi a ızlarında 'beter'in u manaları da bulunmaktadır.

beter

< Far. bed-ter: Çok kötü, daha kötü (Erzincan Merkez) -Erzincan ve Yöresi.

Erzincan ve yöresi

beter

< Far. beter: beter, daha kötü; huysuz, kavgacı -Erzurum

Erzurum

bet (I)

Güzel, iyi: Senin at amma da bet ha! -Derleme Sözlü ü c: 2

Toku lar, Anbanaz –**Afyon**

Homa, Tekke *Çivril, -**Denizli**

⁹ Erhan Solmaz, **Bolvadin, Çay ve Çobanlar A zı**, Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007, s. 230.

¹⁰ Erhan Solmaz, agt, s.182.

KAYNAKLAR

- CAMPBELL Lyle, **Historical Linguistics**, Edinburg University Press, 1998.
- KORKMAZ Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlü ü**, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- SARI Mustafa, “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişiklikleri”, **Türkoloji**, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları, No:1, Ankara 2000, s. 227-242.
- SARI Mustafa, **Türkçenin Batı Dilleriyle İlişkisi**, TDK Yayınları, Ankara 2008.
- SEV Gülsel, **Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı**, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- SOLMAZ Erhan, **Bolvadin, Çay ve Çobanlar Ağızları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007.
- TETZE Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati**, Birinci Cilt: A-E, Simurg Yayınları, İstanbul 2002.
- <http://tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul>
- <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/>
- <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=beter>